

NÉPNYELV, NÉPHAGYOMÁNY.

Magyar adomaváltozatok V.

13. *A fogadósnak tetsző nóta és falucsúfolóink.*

A Budai kalendárium 1806. évfolyamában¹ találjuk a következő történetkét: „Egy Debretzeni Deák Akademiára indulván, bé száll Győröt egy Vendégfogadóba, jól eszik iszik, de hogy költsége annál kevesebbe teljen, máskép-is furtsa ifjú lévén, azt mondja a' Vendég-fogadósnak, hogy pénze nints, nem fizethet, hanem egy igen szép éneket fog énekelni. A' Vendég fogadás attáz teremtetéz, hogy neki pénz kell, és nem ének, mit néki az ének. Ugy de ha igen szép éneket mondok, felele a' Deák. — No mond hadd haljam!

Femyen tartod nagy orodat Posony vára,
De panaszos a' mät eszel, noha pénzed ára,
Te benned már sok gazdagnak volt egyszer nagy kára.
De talám még jobb leszz dolgod, el-hidd nem sokára.

Ama híres Esztergom-is igen porul jára,
A ki régen hágott vala a' buborka fára,
De már szegény vissza esett a' feje-lágyára,
Mert Nagyszombat visel gondot mint mostohájára.

Három híres Komáromok vannak az Országban,
Mindeniknek elég jutott a' betses jószágban,
De az egyik kiváltképpen sokat vett a' Vágban,
Azért-is volt a' többinél nagyobb szabadságban.

Rév-Komárom pogátságul vagyon felépitve,
A' házak-is mind béjféllal vannak fejeítve,
A' bástyái szalonnával 's hájjal erősítve,²
Menyetskői magyarossan vannak ékesítve.

Egervára emlékezik ama híres Szűzrül,
Ki a' pogány Törökbasát le-lövé a' bértzrül,
Mellyért ugyan ditsértetett a' Szúz mindenektül,
De végtére mint szenvedett a' pogány ebektül!

Híres Nagy Győr magyar Város, de most már más birja,
Magyar Város volt valaha mint Kronika írja
De bezzeg már el olvadott mind vaja mind 'sirja,
Mert másnak a' markában van a' nyaka gallérja.

Küntsés Sopron kultsos Város mind ekkoráig volt,

¹ Érdemes megemlíteni, hogy ebben az évfolyamban személyenyek jelentek meg *Furkás Tamás Monosbéli Sógor Urához Farsangi Napokban irogatott Leveleiből.*

² Érdekes, hogy Jókai gyermekkorában Komáromban édesapjától a *Szalonnavárról* hallott mesét! Vö. Sölymossy: *Jókai és a magyar nép.* Ethn. 36:3.

Mert még ellenség kezében soha nem akadott,
Eddig isemmi nemű rosda még rá nem ragadott,
Mivel ajándékkal győzte azt, ki rátámadott.

Télen nyáron tele árral Sárvárnak utzája,
Meg rosdásult nem villog már fényes vátclája,
Nints kelete betsülete, mert üres konyhája,
Be dült fala, nints oldala, fel-kopott a' szája.

Kevély Pápa, mint egy páva de nintsen ortzája,
Mert akármű kurta kurutz könnyen fér hozzája,
Nem is gátol immár senkit posványos bástyája,
Mivel kevés a' dohánnya, kitsiny a' pipája.

Fejérvár-is tsak olyan mintegy híres k..va,
Kőfalai köröskörül által vannak furva,
A' bástyái kívülbelül mind fel vannak turva,
Lakja Német, Rátz, Magyar, Tseh, Tót és a' morva.

Köszeg készült kézfogóhoz nyalka Kurutzokkal
Müdön mentek elejekbe sok tele 'sákokkal,
Tallérolkat bőven hányván arany koszorúkkal
Meg-alkudván meg-egyeztek tsak hamar azokkal.

Kis szombathely ékes Város kurutzok mátkája,
Ott is a' Magyar Katonának nyillik vitorlája,
Szent Mártonyban tartatott volt kintses kamarája,
Ugrándozva nyerítezett kényes paripája.

Péts városa borral bővös, kenyérből sem szükös
Öt templommal ékesített gazdag betsületes,
De kár hogy sok dib dáb néppel kivált Rátzal terhes
Mert máskép, a' többi között volna nagy érdemes.

Zrinyi Miklós' Szigetvára mint festet koporsó
El-apródot el széledett mint a' rosz vad borsó,
Vitézséget fel-váltá itt a' Turibéki korsó,
Nadrág-Szabó, botskor Varga, kováts, pörgő-orsó.

Pest és Buda köztmár egyszer a Duna meg-éget,
De az Isten el-oltani küldött segítséget,
Mellyért szegény Magyaroknak ad jó reménységet
Hogy még Buda ér valaha Királyi felséget.

Szala Szent tót szent a' neve, méltán neveztetik,
Mert ott a' Bakkus Istennek templom építetetik,
Oltó bora, oltó húsa azért kedveltetik,
De bezzeg a' böltéségre ritkán emeltetik.

Tömösvár-is Pétenvárral víg várak valának,
Még a' Török Landor Várát nem tartá magának,
De már mostan kintelen is tőle el-vállának,
Mellyért a Magyar Várak-is gyászban borulának.

A' Vendég-fogadósna az ének nem tetszett, hanem tsak
egyedül pénzt kért. Nó még egyet énekelek, melly bizonyára

tettszeni fog, mond a' Deák; azontul ki-rántja az erszényét, és meg-rázza. Az az, mond a' Vendég fogadós, az tetszik nékem. Mellyre a Deák el teszi erszényét, mondván, ha az tetszik, tehát meg-van kend fizetve“.

Ezt az adomát, amely Poggiotól, az anekdotairódalom európai hírnevű reprezentálójától ered (Facet. 259.), nálunk Andrád Sámuel (i. m. I. 360. sz. „A fogadósoknak tettző nóta“) honosította meg.³ A kalendáriombeli változat sokkal változatosabb, elevenebb, mint Andrád szövege, ezenfelül a diák nó-tájával is bővült, amely emlékeztet a *Hármas kis tükör* ma már tudálékosnak tűnő földrajzi verseire. Inkább tarthatjuk azonban rokonának a *Nosza hajdu — firge varju* kezdetű, 1705 végén kelt kurucdalt,⁴ amelyben ugyan erdélyi várak és városok szerepelnek, míg a mienkben többnyire dunántúliakról van szó, azonban mindakettőben olyan féktelen, kurucos jókedv csapong, amely arra a gondolatra juttat bennünket, hogy a kalendáriom versét csakugyan diák fabrikálta a kurucdal hatása alatt, ezért érzik rajta az iskolai hagyományok tudálékos íze. Ebben a formájában mindkét vers a falucsúfoló versezeteknek őse. Jókai említi, hogy „egykor egész litániát“ hallott gúnymondatokból, amelynek egyik töredékét „Furcsa faluk“ e. alatt közli is (i. m. 78. l.). Szendrey Zsigmond összegyűjtötte ezeket a szétszórtan levő falucsúfolókat (Ethn. 38:80), azonban az a versezet nála még nem szerepel, amelyet Borzi Nagy Iván népdalgyűjteményében (M. T. Akadémia: M. Népkölt. 8° 90e. sz.) „egy alföldi kántor írásai közül“ írt másolatban találunk. Ez a versezet lehet az a „litánia“, amelyet Jókai említi, s amely az idézett gyűjteményben az első darab *Minden féle ízé* címen.⁵

Uraim, kilk nem botlotok minden köbe

Mátra hegyén mit láttam irva a' felhőbe

Haljátok elmondom a' következendőkbe

Hogy hol mikor ma történt a' mult esztendőkbé:

5 Kecskeméten a' lisztes hordót csapra verték,

Körösön a' csirke húst mákkal mézzel főzték,

Kókán pedig kétszer a' lencsét megették,

Debreczenben az ürgét reptében meglótték.

Peregen a' hal csikot gereblyén fogdosták,

³ György Lajos: *Andrád S. anekdotái*. Cluj, 1929. 9. l.

⁴ Erdélyi Pál: *Kurucz költészet*. Bp. 1903. (M. Remekírók IV.) 199—202. l. Jegyzetek a 275. l.-on.

⁵ A sorok megszámozását az idézés megkönnyítése végett tartottam szükségesnek.

- 10 Alpáron a' ménykövet hordóba taposták
 Czegléden a' lepényt kendő helyett megmosták,
 Lócza pedig a' bikát a' templomra huzták.
 Sári bírák a' retket töpörtőve ették
 Kerepesi templomot borsón killyebb tették
- 15 Rákos csabán a' rákot vízbe süllyesztették,
 Al-Dabason a' kötényt czégérnek kítették.
 Aporkán marha hussal apró ményköt esznek
 Aszódiaak aszalni nyul húst is feltesznek
 Pesten budán a' jóból jó portziót metznek
- 20 Albonyban csak vérbelű fejer népek lesznek.
 Jász Apátin katonák parasztot mustrálnak,
 Benényben szappan nélkül mostan beretválnak
 A gyönyösi leányok mindég ketten hálnak,
 Váczon a' sült galambok készen tábla szállnak.
- 25 Bicskén lámpást Doronggal farkas helyett verték
 Szendén a' káposzta közé a' taplót keverték,
 Nötenesen a' nagy szál hegyet kaszálni meg merték.
 Kosdiak a' sült malacgot jól megabroncsolták
 Csongrádiak a' Tisza vizét meg gyalolták
- 30 Szegeden is hol megsült elvagdalták,
 Szentesiek az Asszonyt piacon árulták.
 Vásárhelyiek a' hurkát végével lenyelték
 Terényiek a' napfényt zsákokkal czipelték,
 Sápon a' lelkiismeretet kutba temették
- 35 Bereczelen tehén helyett a' bikát megfejték.
 Püspök hatvanán mindent visszajáról tesznek,
 Szilágyon a' sok bor miatt jó ízű nem esznek,
 Mácsán essőt az alföldiektől kölcsön vesznek,
 Hatvaniak mindenkor későre érkeznek.
- 40 Vecsésen a' favágást is harangszónak hívják,
 Haraszton kanca helyett a' koldust nyargalták,
 Soroksáron a' krumplit torta gyanánt falták,
 A' szerdát egy hétben ezek kétszer tartják.
 Némedin szántó földet szalonnával trágyálnak,
- 45 Bugyin a' ló tolvajok repeczénként cziráznak,
 Úrin barackfáruul uri tököt ráznak,
 Gödöllőn hol nem is kell ott kaparaznak.
 Nagy kunságba a' legényt a' leányok kéretik,
 A szöllősiak az új bort verembe szüretik,
- 50 Taksonyiak az eszket a Mátra megé vetik,
 Azért gyermekeiket könnyen cserélgetik.
 Ecséren a' bolondok sok okosokat győztek,
 Berkenyén egy pákosztos macskát megpörzsöltek,
 Tápén a' hering helyett disznó lábat ettek,

- 55 Bujakiak egy bikát notariusnak tettek.
 Duna keszín a' felhők paprikát essöztek,
 Ikládon a' bíronál egy nyulat vesszőztek,
 Nagy Kátán a' vásárba koldus fíngot vettek,
 Irsán Czitrom helyett más valamit szedtek.
- 60 Dömsödön a' vas szeget is bombardának mondták,
 Üllőiek a' lopó tököt hosszú nyársra húzták,
 Szódön a' fehér ló farkát kender helyett fonták,
 Majsaiak vétkéiket, gyócsos tótnak gyónták.
 Pilisiek a' kopót nyúlra bottal kergették,
- 65 Laczházaiak a' szegényt könnyen kinevették,
 Szecsón a' rosz harangot hajduval öntették,
 Alföldön más asszonyát könnyen megszerették.
 Kakucsiaiak az észbül font szám szerint mérték,
 Tőlök némelly férfiak kölcsön kértek,
- 70 Dabasiak az idén az Istenhez tértek,
 Igáz, mert a' templomba minap alig fértek.
 Szolnokiak a rántást kávéba habarják,
 Csécsen hol nem vizket is vakarják,
 Tolmácsiak a' bagolyt Istennek imádják,
- 75 Monoron a sz. Dávid tánczát ugyan járnák.⁶
 Szadán az erős bortól a' sok rokát nyuzzák,
 Zsámbokiak vecsernyét egy másra halmozzák.
 Félegyházán a' savót karókra aggattják,
 Isaszegen a' homokot őrlik mint a' buzát.
- 80 Mindszenten nincs helye szokott mátká tálnak,
 Toalmáson toronyból baglyok furulyáznak,
 Györgyén üres veremből csillagot vizsgálnak
 Lőrincz kátán bibiczek határt is strázsálnak.
 Ecsegiek verembe kéntelen mulatnak,
- 85 Balházoknak (?) fülibe lámpást is akasztanak,
 Szent Iványon ujokhoz darab hust toldanak,
 Midón örök földjükből arasztal osztóznak.
 Sok helyt férjek a' kantárt fejekbe tétetik,
 Midón asszonyaikat nyeregbe ültetik,
- 90 A kalapot nadrágot sarkantyut elvesztik,
 Végre bába javokat a' szélnek eresztik.

A terjedelmes versezet, amelyben majd 80 falucsúfolás van megörökítve, érdekességénél fogva is megérdemli figyelmünket. Sok adomaszerű eset, amelyeknek versezetünk művé-

⁶ Vö.: A *táits* tántz soknak édes, mind szeles a német,
 Nincsen mutatioja csak egyre mind léptett,
 Melancholis az Anglus szövevényes tántza
 Csak az ugrós fris magyar a szent dávid tántza.
 (Id. gyűjt. 2. sz. dal 3. osz.)

szi tárgymutatója, ismeretlen már úgy a köztudat, mint a néprajz művelői előtt. Ezeknek az adomáknak is nagyon fontos lenne az összegyűjtése: meg kellene ismernünk a tartalommutató tulajdonképpen anyagát is!

Ehhez a műfajhoz sorolható ugyanebben a gyűjteményben a 2. sz. dal 4—6. versszaka is:

Már befutottam az egész világot
 Csudálkozva szemléltem sokféle országot,
 De külömbet nem leltem, mint magyar országot,
 Mert láttam sok helyeken sok féle világot.
 Jákóhalmán a' vargák ködmönt köszörülnek,
 Pusztá Sixón Egerben mentét fűrészelnék,
 Esztergammál, Halason csontokat örölnék,
 A takácsok Apátin nadrágot fejelnék.
 Káposztát a' vén kofák Tószegen hámozzák,
 Menyecskek száz tú hoszszat váradon ugrálják,
 Lucza napján a' tyukot hogy ha meg tojattják,
 Akkor iszákkal a' tojást Szolnok felé hordják.

Dömötör Sándor.

NÉPI FOGLALKOZÁSOK, NÉPSZOKÁSOK.

Halászsokások és hiedelmek. (II.)

A már említetteken kívül nem sok halászbabonát ismerünk. Márciusban, a hold első negyedében vagy holdtölte előtt a halastavak apró halait kifogják és máshova teszik, hogy jól nőjjenek.⁵² A csukák Mátyás napja táján ívnek.⁵³ Ha újévkor a nap tiszta és fényes, hal-bő esztendő következik.⁵⁴ Ugyanezt jelenti a Mátyás napi jó idő is.⁵⁵ A sok szivárvány szárazságot, vizek fogytát jelzi, mert a szivárvány felszívja a vizet a földről, tehát halszük esztendőre számíthatni.⁵⁶ Ha a nádveréb szól, áradás lesz. Ha a káró-katonája fölfelé indul, akkor oda-fönn nagy víz van, ha lefelé vonul, akkor lenn van a nagy víz.⁵⁷ Aki Mátyás napján halat fog, egész éven át szerencsés lesz a halászatban.⁵⁸ Ugyanez a hit fűződik a Gergely és József napján fogott halhoz is, mert e három nap fogott bármilyen halra azt mondják: „Megfogtam a Mátyás, Gergely vagy József csukáját”.⁵⁹ Ha a halász csötörtök reggelén tüszent, aznap szerencsés fogásra tarthat számot.⁶⁰ Ellenben pénteken nem halásznak, mert az Krisztus urunk napja.⁶¹ A bácsmegyei Kanizsa